

С. Србиновска (Скопје, Македонија)

**За значењето на раскажувањето и меморијата
во последниот роман на Славко Јаневски /
Художественное и историческое в романе Славко Яневского «Свалка»**

Анотација: Анализирајќи последниот публикуван роман македонског писателја Славко Јаневског «Свалка», автор статьи исследует проблему взаимодействия исторического и художественного в постмодернистском романе, предлагая рассматривать ее не только в контексте соотношения романа и реальности, но и историографии и реальности, причем в обеих этих «парах» очевидна обоюдная зависимость, основанная на феномене «рассказывания» о событиях. Опираясь на основные положения работ Петра Слотердайка, Хейдена Уайта, Луиса Минка и Мишеля де Серто, так или иначе связанных с проблемой «исторического нарратива», автор показывает, каким образом в самой структуре повествования в романе «Свалка» воссоздана обстановка хаоса на Балканах в начале нынешнего тысячелетия. Жизнь, в понимании Славко Яневского, – постоянное стремление к преодолению хаоса современной действительности. Вопреки соприкосновению с травматичным опытом начала XXI в., Славко Яневский остался верен традиции повествования, свидетельствующего о способности писателя воплотить смысл и гармоническое равновесие жизни, порядок и свет, в отличие от бессильного рассказчика. На основании проведенного анализа автор статьи приходит к выводу, что постмодернистский македонский роман развивает и обогащает изобразительные возможности этого жанра.

Клучеве слова: исторически нарратив, постмодернистски роман, Славко Јаневски, реалност и вымысел

S. Srbinovska (Skopje, Macedonia)

Fiction and Fact in Slavko Janevski's "Landfill"

Abstract: The article discusses how the Macedonian writer Slavko Janevski depicts reality in his last novel "Landfill". An attempt is made to highlight the ways in which narration works as an order-making force in the novel. Drawing on the generative theories of relation in the works of Peter Sloterdijk, Hayden White, Louis Mink and Michel de Certeau, the article shows how the enterprise of narrative order in Janevski's novel works to pinpoint the historical-political chaos in the Balkans at the turn of the 21st cen-

tury, and it offers a distinctly anti-utopian poetics as a method for studying the macrosocial transformations of Macedonia as a culture-in-transit. The article also ruminates over the language of postmodern Macedonian novel.

Key words: historical narrative, postmodern novel, Slavko Janevski, reality and fiction

Не прашувајме колку е часот, **часовник немам**. И не прашувај ме кој ден е денес, а ако прашаш, ќе ти одговорам... Овој ден е со исто име како оној од пред седум денови... Денови како денови. Ниеден четврток не ќе истрча пред петок... Деновите не се некаква
разбуричкана толпа. Имаат свој ред.

Не те прашувам за деновите. Ги знам, **имам календар**.
Прашувам друго...

Смртта, тивка како и срцето, засекогаш смирено, ќе ги однесе неповратно сите
сеќавања, надежи, очекувања, заедно со доживеаната пролет сред јануари...

Депонија, од Славко Јаневски

Проблематизирањето на односот историографија / фикција секогаш започнувало со повторувањето на прашањата и одговорите од областа на филозофијата или теоријата во кои акцентот е ставан врз категориите стварност, вистина, време, приказна и дискурс. Тоа се истовремено истите категории низ кои се движат настојувањата да се дефинира книжевниот вид роман, а тој пак, кога станува збор за творештвото низ кое ќе настојуваме да го проблематизираме, имено творештвото на Славко Јаневски, има клучно место.

Овие категории не се ниту цврсто, ниту трајно дефинирани за да претставуваат сигурна основа за споредување на книжевноста со вистината на историографијата, ниту пак за споредување на историографијата со фикционализирањето во книжевноста. Со овие прашања се проблематизира традиционалната спротивставеност на историјата и книжевноста, но и традиционалната врзаност на историјата и романот. Контроверна мисла во рамките на овие размислувања е тезата за *фиктивната димензија на историската репрезентација*. Пред да се концентрираме на размислувањата на современите американски историчари и филозофи, заговорници на уметничко-раскажувачката концепција на историографскиот дискурс, во кои се укажува на таквото одредување на историографијата, ние ќе се обидеме да ги синтетизираме традиционално воспоставуваните соодноси помеѓу историјата и книжевноста и нивните модалитети на презентација на стварноста.

Тезата дека книжевното дело претставува свет кој треба да е споредлив со нашата слика за стварниот свет отсекогаш била преиспитувана кога поимањето на стварноста се претворало во централна преокупација, а релацијата меѓу науката и книжевноста била преиспитувана како централен проблем. Споредувањето се движи во правецот на преиспитување на начелата на организација на сликата на светот претставена со книжевното дело, во овој случај со романот и сликата на светот изведена во сферата на историографијата. Обично, преиспитувањата во духот на позитивистичките насоки во претходните епохи ѝ давале право на сликата на светот изведена во историографијата пред сликата на светот претставена во романот. Проверката се движела секогаш според правилото кое предвидувало мерење на сликата на стварноста претставена со романот врз основа на историографските документи.

Во основата на проблемот кој го развиваме по една двонасочна патека лежи нужноста да говориме за релацијата роман / стварност и историографија / стварност, а дури потоа за односот помеѓу историографијата и фикцијата. Од тука произлегува сознанието дека без да ги дефинираме параметрите според кои ќе ја ме-

риме и дефинираме стварноста, ние не можеме да говориме ниту за фикцијата, ниту пак за историографијата. Клучен во двете сфери станува проблемот врзан за начините на организација на една смислена слика за светот која би била споредлива, а поради тоа и прифатлива врз основа на нашите претстави за стварноста, во спротивност сè би било одредено како еден огромен хаос од бесмислици.

Така доаѓаме до точката која е прилично значајна кога расправаме за творештвото на писателот Славко Јаневски, бидејќи кај него постојано се имплицира проблемот на смислата на книжевното остварување и смислата на стварноста која низ него се транспонира. На тоа се надоврзува и прашањето за смислата на постоењето одредена со книжевноста како есенцијално решение на егзистенцијата. Смислата изразена со изведба на организирана слика за светот е услов при создавањето на романот, а таа со тоа станува една од централните теми во последниот роман *Депонија* издаден во 2000-та година и завршен во текот на неговиот живот¹.

Претпоставената релација помеѓу историјата и фикцијата во творештвото на Славко Јаневски, како што укажавме, ја имплицира претензијата за фокусирање на проблемот на стварноста. Според теоретичарот Миливој Солар, секогаш кога се расправало за феноменот на книжевноста, и посебно на романот, за филозофијата и историографијата, а преку нив и за стварноста, често размислувањата се движеле во правец на нивно одделување, при што произлегувало дека стварноста влегува не само во историографијата, туку и во книжевноста. «Книжевноста е секогаш на некој начин стварна, како што стварноста е секогаш на некој начин книжевна. (...) Ако гледаме ‘одвнатре’ стварноста е ‘надвор’, ако гледаме ‘однадвор’, стварноста е ‘внатре’», заклучува М. Солар [Solar 1980: 43].

Во рамките на современите постмодернистички и деконструктивистички тежненија се отвара простор за промислување на меѓусебното приближување, па дури и хибридизирање на жанровите во сферите на историографијата, филозофијата или книжевноста. Хибридизацијата се остварува не само во правецот на преиспитување на фактите во книжевноста, туку и во правецот на можноста за преиспитување на димензијата на «фикционализирање» во историјата, односно за преиспитување на моќта на фантазијата и во подрачјето на науката.

Од еднаш, историографијата низ окуларот на деконструктивистите, како и на постмодернистите станува проблематична со својот исказ за стварноста, исто како што и самиот поим на стварноста претставен низ нејзините механизми на проверка не се чини конечно изведен. Значи, прво се релативизира самиот поим стварност изведен со посредство на историографијата, науката и второ, се детронизира митот за историографијата како «чиста наука», па во духот на «дијалогизмот» се говори за «историографијата како научна фикција» [White 1978: 83]. Со тоа засекогаш се разбива господарството на илузијата на фактите и објективноста согледани низ фиксираната претстава за стварноста изведена според логиката на науката.

Во тој дух, целокупниот проблем може да се посматра низ примарните обиди за диференцирање на сферите, односно може да се расправа за самостојноста и одделеноста на книжевноста од другите сфери. Тоа се размислување чии корени датираат од епохата на ренесансата кога во рамки на поетиките е спротивставувана «книжевната вистина» наспроти «вистината на историографијата», или пак е актуализирана Аристотеловата градација на сферите на книжевноста, историографијата и филозофијата. Според него, диференцијацијата на книжевноста од

¹ Во студијата се интерпретира последниот роман на Славко Јаневски издаден во 2000 година под наслов *Депонија* публикуван преку издавачката куќа «ЗУМПРЕС» од Скопје.

историографијата треба да се разбере како разлика во моќта да се претставува *посебно* од моќта за репрезентација на *поединечното* [Аристотел 1979: 30–31].

Ако претпоставките на постмодернистите упатуваат на хибридизација на сферите, тогаш неодојно може да се расправа и за модалитетите на соопштување на вистината кои повеќе не се разликуваат кога станува збор за книжевноста од оние кога станува збор за историографијата, напротив тие се доближуваат паралелно со ставот за улогата на постапката раскажување во историографијата и во романот. Строгото разграничување на сферите, на историографијата од романот, првата како застапник на «апсолутната вистина», а втората на «радикалниот фикционализам» сосема се елиминира. Од друга страна, релативизирањето води кон отфрлање на можноста да се прифаќа само *апсолутната стварност* за сметка на фактот дека *секоја стварност е фикција* или обратно.

Во контекстот на гореспоменатите анализи прифаќаме дека можноста за разгледување на сферите на книжевноста и историографијата преку нивното доближување, наспроти на стратегиите кои сосема ја исклучуваат релацијата меѓу нив, бидејќи го фаворизираат спротивставувањето на вистината наспроти фикцијата, на објективното наспроти субјективното, станува оправдана, особено кога расправаме за творештвото на Славко Јаневски.

Во сферата на историографијата и во сферата на книжевноста, без исклучок, функционира дискурсот како механизам преку кој се артикулира одредена репрезентација, исто како што се применуваат различни стратегии на текстуализација. Во двете подрачја се артикулира постапката *раскажување* која ги прави подеднакво способни за фикционализирање. Познатиот американски филозоф Луис Минг во прилог на тој став вели: «Поделеноста околу тоа дали се работи за еден настан или за повеќе настани не зависи од дефиницијата на самиот настан, туку од раскажувачката конструкција која го произведува неговиот соодветен опис» [Mink 1987: 201].

Ваквите ставови се врзуваат за антипозитивистичките становишта на преиспитување на онтолошкиот статус на стварноста. Таа, според овие убедувања, не постои како «*realitet sui generis*», туку може единствено да биде конструирана, произведена. Прифаќањето на историографијата како дискурзивна практика (како и книжевноста, во нашиов случај романот) насочува кон согледување на моќта на јазикот да премостува и обединува «далечни» нешта, да актуализира свет, стварност со која се сугерира моќта на субјектот да господари со јазично изведената претстава за тој свет. Во објаснувањата на П. Слотердајк се реактивира ставот на лингвистот Емил Бенвенист дека емпириските настани имаат значење на автентичност во дискурсот, затоа што тој им обезбедува стварност на искуствата [Sloterdijk 1992: 20–38].

Во прилог на ова може да се потсетиме на уште едно размислување, имено, според Кант, *историографијата нужно раскажува*, во спротивност сме принудени да говориме за нејзино слепило. Следствено на тоа, Хејден Вајт се запрашува: «Каков вид слепило се отстранува со раскажувањето со оглед на стварноста?» [White 1978: 83].

Дејството на раскажувањето може да се регистрира тогаш кога низ него се реализираат операции на создавање на заплет, кога едноставно се енкодираат «фактите» содржани во хрониките со кои историографијата се занимава како со свои извори, односно кога се «осветлува» логичната врска помеѓу настаните. Со пишувањето на раскажувачки карактер на историјата се проблематизира начинот на кој се остварува вредноста, поточно се расправа за начинот на кој се легитими-

ра оствареното раскажување: тоа единствено може да се реализира преку остварување на смислена слика за стварноста, така што резултатот на таквото напрегање е целокупноста и завршеноста на една «приказна за стварноста». Доброто раскажување секогаш ја подразбирало способноста за осмислување на распоредот на настаните во една кохерентна целина од слики за животот. Според овие претпоставки, расказноста станува форма настаната во процес кој ѝ овозможува на стварноста да се прикажува или подобро да се открива.

Целта на усвоената раскажувачка постапка станува потребата да се докаже дека настаните имале хронолошки след, дека се причинско – последично врзани за логиката на времето, односно дека историјата не може да биде ништо друго, туку само еден вид «дискурс на стварноста». А тоа значи дека, «стварноста на раскажаните настани» престанува да се врзува за фактот дека «настаните се случиле», туку за фактот дека историчарот покажал способност со дискурсот да ги хронологира, да ги раскаже и да ги впише во историското време. Дали со ова не доаѓаме до сознанието дека напрегањата на историчарот треба да се сведат на изведба на една реконструкција на минатото со цел да се конституира сегашноста на раскажувањето кое резултира со приказна? Дали тоа не значи испревртување на традиционалниот однос кон стварноста како вистина и нејзино потиснување за сметка на расказноста на историскиот дискурс, односно за сметка на изведената приказна. Ако приказните се третираат како неразделен елемент на раскажувањето и индикатор за постоење на одредена смисла, тогаш секако дека тие низ чинот на реализација ќе упатуваат на можноста за осмислување на животот [Carr 1986: 61].

Проблематизирајќи го феноменот на приказната, ние доаѓаме до точката во која изложените претпоставки за историографијата и романот се допираат, имено со проблематизирањето на јазикот како медиум на сознание, потоа на јазично-комуникацискиот аспект на историското сознание, ние настојваме да го отвориме истиот наративен простор за двете сфери и при тоа да ја искристализираме идејата која нѝ се чини клучна во последниот роман на Славко Јаневски. Во тој контекст ја искушуваме можноста за преиспитување на историското раскажување како дискурзивна фикција. Експликативно, сето тоа е условено од операциите на создавањето на заплетот. Конструирањето на мостот помеѓу историјата и фикцијата, без оглед дали станува збор за раскажување на историски факти, за секојдневно раскажување или за книжевно-уметничко раскажување воспоставувањето се реализира и фокусирањето се актуализира во однос на раскажувачките структури на хрониките, преданијата, летописите. Од друга страна, според естаблишментот во доменот на историографијата, овие структури се сметаат за *несовршени истории*. Тие се сметаат за *отворени* (без приказна, ниту заплет), а светот е претставен низ редослед во кој нема почеток и крај. Но, токму тој естаблишмент работи на расказноста како основно обележје на историографијата која ги опфаќа и овие факти, а со тоа и на историографијата како објективна дисциплина. А тоа значи дека ако расказноста формално ѝ обезбедува на стварноста да се прикажува себе си пред реалистичката свест, тогаш таа влијае на постојано искажување со приказна со почеток, средина и крај. Истиот извор (хрониките и преданијата) ја воспоставува оската на раскажувачкиот свет на Славко Јаневски.

Сакам да понудам една различна, друга перспектива во интерпретацијата на овој роман. Имено, промислувањето за постапките на историчарот како раскажувач и на романиерот како раскажувач, промислувањето на улогата на приказната во двете сфери како оска на смисла и продукција на стварност ми се чинат основа

на сè што Јаневски направил во овој роман. Издигнувањето на Депонија го гледам токму во преферирањето на една идеја која се провлекувала и во другите романи на Јаневски, а која сметам дека овде станува одредувачка.

Признавањето на фикционалната димензија на историографијата, според го-реизложеното, дејствува во правец на прифаќање на истата како *активност на раскажување* и со тоа како *активност на измислување* на човековиот живот и времето во него во една целина наречено историја или приказна. Таа може да се третира како *едно убаво патување во јазикот* со цел да се конституира времето низ чинот на јазично спознавање и репрезентирање.

«Зашто, најпосле, селската усна библиичка особено во долгите зимски вечери, ги оживуваше за забава и поука старите времиња. А тие времиња се тетеравеа помеѓу непотврдена историја и преданија, гола вистина за оние што веруваа во нив, дури и во она што ќе го сонее» (37).

Наведениот фрагмент укажува дека тоа, впрочем, го прави и Јаневски како романсиер, што значи дека тој и дава предноста на нарацијата како механизам за осмислување на целината, а со тоа и на животот. Според авторот, наративната структура станува инхерентна на човековото искуство и дејствување:

«Луѓето на Кукулино, дури и пред крајот на овој век, последен во милениумот, сакаа приказни со необични настани. Тие приказни се провлекуваа низ животот, се повторуваа или се менуваа во прераскажувањата, на повојница и на помени, на седенки по жетви, вршидби и гроздобери, во куќи или под ведро небо... Необичниот свет во кукулинските преданија беше (за некои и сега е) повистинит од самиот живот, сеедно дали тој свет го озарувала магиска светлина на надежи или изнурнувала од бескрајната темнина на страв. Во повеќето раскажани и прераскажани чудоредија грозомората пушта лепливи пипала; лази како многуглава змија, се вовлекува во човечките умови и срца, ја усвитува и ја змрзнува крвта. Ако не секој од овој крај, тогаш можеби секој осми или деветти живее со свои или туѓи преданија. Нивниот таен и таинствен свет е морничав.

Но меѓу луѓето имаше и богоугодни сонувачи...» (21–22).

Сметаме дека Јаневски не е толку значен затоа што со овој роман остварува асимилација на историскиот, стварниот простор и време и затоа што понудува слики на животот и стварноста какви што историчарот и романсиерот можат да изградат со јазикот, па во нив веруваме како што им веруваме на соништата, туку затоа што инсистира на смислата претставена преку приказната, записот, а тоа значи верува во моќта на раскажувањето сфатено како суштина и оправдување на егзистенцијата. Раскажувањето станува начин за конституција на смислата во стварноста и во животот [Carr 1986: 97]. Раскажувачката форма станува фактор на организација на искуството.

Совладувањето на секојдневието во неговата распренатост и симултаност, Јаневски го тематизира експлицитно, тој имено вели:

«Понекогаш повеќе им се верува на записите што никој не ги прочитал, отколку на очите и она што е пред нив» (20).

Записот и приказната, раскажувањата, според Јаневски добиваат значење на инструмент со кој единствено се одредува онтолошкиот статус на стварноста во која живеат неговите ликови и ги продуцираат настаните со нивното дејствување. Оправдувањето на изведените секојдневни активности, а со тоа и објаснувањето на сите настани, тие го досегнуваат единствено преку усното или писмено раскажување, она кое го слушаат или она на кое се сеќаваат.

Јазикот е средство, кое според авторот, функционира во правецот на премостување на јазот помеѓу минатото и сегашноста, помеѓу светот и хаосот или помеѓу секојдневјето и историјата. Дали може приказната, раскажувањето да претставува еден вид надополнување на животот? Колку тие две стварности се стопуваат една во друга? Она што го осмислува постоењето во сегашноста и во секојдневјето во романот *Депонија* се концентрира врз раскажувањето како форма за комуникација. Таа низ една *утописка* конструкција на нова и квалитатна стварност, таква која *може да се претстави како свет му* се спротивставува на безнадежното подрачје на хаосот. Во толкувањето кое го развиваме не го разглобуваме сложениот проблем на разликувања на билошкото, историското, лингвистичкото поимање на времето или пак кога станува збор за текстот, времето на текстот наспроти времето на историјата / приказната, времето на животот на поединецот наспроти времето на светот.

Раководен од принципот на кохеренција, Славко Јаневски во својот последен роман (што добива своја симболика со оглед на фактот дека авторот е починат пред објавување на романот) го насочува размислувањето кон историјата на стварноста што го опкружува за да низ тоа осветлување на неговата последна современост, а со користење на леките на минатото се осврне и на секојдневјето во кое дефинитивно станува невозможно воспоставувањето на поредок, бидејќи е тоа, самото секојдневно живеење. Тоа, според авторот, останува распрсната граѓа од симултани случувања кои се најчесто противречни, а низ кои, тој имплицира ставови дека не може да се оствари интеграција и идентификација.

Сметам дека не е веќе значајна индикацијата дека Кукулино е Македонија, а со тоа и Балкан:

«Сеедно што преку Босна мина барутен виор во кој куршуми и шрапнели се еја трупови на сите страни, Кукулино живееше мирновременски. Меѓутоа, веднаш зад планината на кукулинските покриви се натрупуваше оружје. Многумина предвидуваа крвав чин. А на кукулинците сето тоа им изгледаше како нешто што се одигрува и ќе се одигрува далеку од нивниот атар... А и Босна до грло крвава, беше далеку, зад неколку граници, некогашната утопистичка идеја за братството на народите и нивното единство, и едното и другото лабави, ја покажа опачината – дел од овој Балкански Полуостров се распаѓаше» (159)

Паралелно со ова становиште вклопено низ имплицитни, но и експлицитни коментари на нараторот сметаме дека станува позначајна импликацијата која упатува на потребата за барање на механизмите за осмислување на стварноста. Специфичноста во тој поглед Јаневски ја одразува преку ликовите кои се способни да го «ослушнуваат» минатото или да му веруваат кога е тоа претставено во «манастирска книга» или во запис, тоа минато во нив можат да «го видат», при што тие се оние истите кои низ спознавање на тоа минато се способни да ја спознаат иднината и да претскажуваат. Интерпретацијата, така ја насочуваме во една поинаква насока. Наспроти фреквентниот интерес за романите на Јаневски како за романи во кои постојано се расправа за Македонија или за Балканскиот полуостров, што е експлицитно актуализирано и во неговата последната книга, ние се трудиме да укажеме на една имплицитна димензија која авторот ја вовлекува во сржта на својот текст. Инаку фактот, дека секоја одделна егзистенција е историска ситуација, дека е вплетена во просторно-временската општествена ситуација, е неодминлив за секој поединец [Schütz, Luckmann 1973: 19, 63].

Она што е непосредно врзано со таквата балканска ситуација или пак за спознанието дека «Балканот бил отсекогаш дом на смртта» овде се трансформира во

преиспитување на релацијата помеѓу *суштината на животот* и *суштината изградена преку раскажувањето за него*. На тоа рамниште, авторот постојано го имплицира феноменот на *сеќавањето*, а преку него и на времето исполнето со настаните кои преданието ги впишува во приказна. Со тоа што се преиспитува моќта и понатаму да се остварува кохезија во воспоставувањето на сликата за минатото, бидејќи се дотогаш додека за него може да се говори со приказна или предание, тоа ја одржува заднината врз основа на која може да се говори за сегашноста, или да се претскажува иднината. Затоа формализираните почетоци на приказните добиваат една поинаква димензија во духот на споменатите оправдувања на минатото:

Бил еднаш еден Балкан. Го нема. Се закопал во смет. Тоа не чека... Смрт на животот, слобода на смртта» (106).

Раскажувањето за Балканот не е само чин на креација, ниту само естетски чин, тоа, според Јаневски не претставува само една алтернатива за животот, раскажувањето за него станува акт низ кој се открива начинот на кој се «движиме» во стварноста. Животот, според него, е постојан напор, дури борба за одржување на кохеренцијата со намера да се одбие и да се совлада хаосот на сегашноста кој му се заканува на животот на сите рамништа. Затоа, тој вели:

«Навидум бавни, настаните сепак имаа свој тек, ги разделуваа луѓето или ги соединуваа... Зад големиот сид на времето помеѓу она што е денес, време кога историјата се претопувала во преданијата и преданијата станувале историја, милиони стаорци го напаѓале животот на овој крај, сметајќи го тој чин за почетна точка при освојувањето на планетата. И тогаш, во тој далечен век, во времето кога е граден манастирот Свети Никита, луѓето се бореле со црните, грблести, опашести, острозоби легиони на некој човек – стаорец, познат како Адофонис.

По цена на многу мртви, луѓето на Кукулино се спасиле себеси, својот тогашен и својот иден пород, а и дел од светот» (150).

Затоа кај Јаневски станува значајна, речиси *света* улогата на «оној кој може да чита со внатрешно око стара книга», бидејќи тој истовремено има дарба да го «оживува минатото», или да го «гледа» и за него да раскажува пред «сведоци, главно негови проверени пријатели». Замирањето на таквата моќ тематизирана во романот *Депонија* се поврзува со елиминација на оние кои «се посебни», а тие не се никој друг, туку «посебните» раскажувачи и читатели на записот и на историјата / приказната во него.

«...Русковиот дедо, човек со нос сличен на птичји клун, бил обраснат околу папокот со меки пердуви. Не јадел живи птичји срца. Се хранел со сончогледово семе... Со удари на нос ги казнувал палавостите на синот, подоцна Русков татко. Тој син на тврдоносиот Калчиновец немал никави посебности. Посебен бил уште само Руско Калчински» (17).

Раскажувањето, според авторот е утеха, можност за префрлање на еден друг план, начин за заборавување на неисполнетоста на животот во секојдневието кое се протега пред нашите очи. Дали тоа е истовремено начин да се замени или надополни стварноста со приказната, а на безредието да му се даде логички ред. Настаните кои, «како да» се случиле се оживуваат преку сопствените и преку туѓите приказни. Нарацијата станува еквивалент на смислата на живеењето.

Со тоа доаѓаме до точката која темелно го одредува последниот роман на Јаневски. Тука се активира проблемот на времето. Сè е во времето и настанува како последица на дејствувањето на времето.

«И реката додека живее во времето, и времето додека го мери животот со шумолењето на брановите, и животот додека рти и се губи, повторно да пушта корен-сè има свој тек. Секој тек има свој вртеж. Секој вртеж чека своја жртва, се едно што смртта само ќе ја допре жртвата и ќе остави на неа и во неа белег на телесна и, потрајна од тоа, лузна на душевна болка» (130).

Секавањето, записите и преданијата низ кои се реконструира минатото постојано се во функција на осмислување на сегашноста, исто како што сегашноста на претставувањето на еден нов свет, на раскажувањето на романот постепено се трансформира во дел од минатото.

«Некои библиски настани не се само минато, туку се и сегашност и иднина, зборува, Руско Калчински» (23).

Низ материјалната размена на искуствата (преку записи и преданија), сегашноста може да се осмислува како континуитет на минатото и да произлегува од него со никулци како најава на иднината. Сартровото сознание дека «ние (секогаш) сме последица на нашето минато», или дека автентичното живеење секогаш зависи од моќта да се биде во однос со минатото, станува неприкосновен услов за одржување на себството, според Славко Јаневски или за интегрирање на сопственото јас и на сопствената стварност како хармонична целина.

Кога раскажувачот и подлегнува на неумоливата моќ на времето, кога заборавот ја поништува неговата потреба да хармонизира низ актот на раскажувањето, тогаш згаснува и вербата во иднината.

«Кукулинци немаа моќ да ја видат иднината, се едно што нечии предци можеле да се далековидни. *А не беа ни надарени да се доближат со сетилата до минатото што можеше да го доживее само Руско Калчински...*» (151).

Јаневски, наспроти фактот дека «ние сме пред се историски суштества, а потоа сме посматрачи на историјата, па затоа што сме ова првото, стануваме и она другото» (В. Дилтај), ја преферира улогата на посматрач и раскажувач. Книгата, според него, единствено го совладува моќното дејство на времето и заборавот. Во подрачјето на «опростореното време», во текстот на романот, Јаневски често го тематизира феноменот на заборавот како индикација за разбиената логика во живеењето. Секавањето на она што било, моќта да се биде во однос со минатото им дава право на силите на кохезија, на оние кое од артикулираната приказна произведуваат време на еден организиран и уреден свет и можат да влијаат на одредувањето на идентитетот, во спротивност, како што раскажува Јаневски, иднината е уништена, идентитетот е разбиен и непознатлив.

Нашата историчност (*Gesichlichkeit*) е заднина на нашето секојдневие. Таа се воспоставува во моментот кога можеме да ја раскажеме, да ја *репрезентираме* во една целина. Поништената способност да се има однос кон минатото значи поништување на сегашноста и иднината. Паралелно со тоа Јаневски го следи исчезнувањето на оние кои можеле тоа да го направат:

«Проклети какви што биле, тогаш и денес, луѓето не го почитувале своето. (...) Никој тогаш не верувал во живи светци, најмалку овдешни. Штом било така во тоа време, не може да е поинаку ни сега, а не ќе е ни утре ни по сто години. Овој крај бил со векови без светец од свој род. Светците се раѓале некаде далеку» (26).

Според тоа, човекот не може да ја осознае логиката на своето време, ако моќта за секавање ослабнува:

«Руско Калчински матно се сеќаваше на воените години од почетокот на петтата деценија на векот, но сепак, ни самиот не знаејќи зошто, тој претчувствуваше војна, мала и овдешна» (159).

Судбината, според Јаневски «не може да се насочи според желбите», а тоа значи дека не може да се господари со стварноста во историскиот тек на време со непредвидлива динамика, не може да се господари со себе си, ако сеќавањето молчи, а иднината се распрснува во случајноста на секојдневјето. Еден од ликовите во дијалогот наведен во почетокот одговара на следниов начин:

«Не те прашувам за деновите. Ги знам, имам календар. Прашувам друго...» (152).

Календарот ја создава илузијата дека времето на светот има форма, дека секојдневниот живот тече според сигурен ритам. Токму затоа што симулира поредок, календарот отсекогаш бил инструмент на хронологизација, а со тоа и на обликување на минатото и на историјата на времето (Certeau 1980: 3–43).

Сепак, наспроти историските текови и нивното запишување во преданијата, романот на Јаневски афирмира и една друга димензија. Таа алудира на цикличниот поредок и правилност на случувањата, а со тоа на изворноста на митската слика на светот која е повторно обликувана и со тоа хармонична. Луѓето во Кукулино имаат потреба од таквата правилност во распоредувањето на нештата во сликата за светот и во нивниот начин на живеење. Врз основа на цикличното поимање на времето се развива идејата за линеарниот и историски поредок со почеток, средина и крај според мерилата на еден конкретен човечки живот кој секогаш претставува една конечна историја на себеостварување во времето.

Паралелизмот на календарското ритмување на времето и писмото одредено со својот линеарен тек упатуваат на митските и религиските праизвори. Линеарната претстава за времето се поврзува со откритието на писмото, пред сè со грчкиот алфабет, кој од 5 в.п.н.е, значи пред Исус, ја испишува митската структура на свеста на старите Грци. Во моментот кога осмислувањето на секојдневието кое трага по смисла сè поизразито се разликува од минатото, доминацијата на линеарната претстава за времето сè повеќе се зајакнува [Biti 1994: 100]. Онака како што христијанството настојува да оствари надополнување на недостатоците на секојдневието и да го претстави како посредник меѓу преданијата за минатото и исполнувањето на иднината, така и Јаневски го фаворизира истиот однос:

«Се бореле и оставале пород, името да не им се сотре. По секој гроб во војувањето се делкала нова колепка, како и во многуте краишта на овој крвав Балкан, на чиј камен народите можеле да испишат нови поглавја за некоја своја библија или свој Куран, сеедно што верите, повеќе денес отколку вчера, ги делеле народите. Ако има небесна сила и правда во која верува чесниот човек, некој еднаш ќе ги напише новите страници на светите книги» (31).

Преданијата во кои се вплетувала историјата можат да послужат како единствен правец кон иднината. Тие во сопственото несовершенство даваат доволно простор за осмислување на животот. Вербата во преданијата претставува последното исходиште за оние кои «се преправаат дека веруваат во она што се раскажува и се прераскажува, а во Кукулино, како и секогаш, сешто се раскажува. Просто се бега од едноличната катадневност, уште повеќе од утрешната неизвесност...» (114), раскажува Јаневски и додава:

«Од семето на надежта ‘ртеа слатки приказни. Човечкото око копнееше по светлоста на иднината» (143).

Во ситуацијата во која „младите не им веруваат ниту на постарите, ниту на приказните”, ја отвара бесконечната потрага по смисла и целина. Таа се чини засекогаш изгубена кога животот во неговата разнообразност се отргнува на подредувањето на законите на смислата, на раскажувањето кое го кохезионира животот во целината на една приказна, на едно предание или запис, Библија или Коран. Човековото искуство кое се отргнало од овие правила му се предава на хаосот на секојдневието и се претставува како «асоцијативно», вели Јаневски.

«...Султана повторувала низ сон еден збор-асоцијативно, иако тој збор, порано изговорен од Благоја Сандевски, никогаш не го беше слушнала. Според него, Султана, гледачка во талог од испиено кафе и поинаква од другите жени, претскажувала дека иднината на Кукулино бездруго ќе е асоцијативна...

‘Асоцијативно! Тоа нешто значи...’

‘Ќе ти обаснам. Во земјава кој ќе втаса краде, без око да му трепне, како и да свртиш, се е *асоцијативно*. (...) Сеедно дали шестосложникот асоцијативно се однесуваше на минатото или на иднината или можеби претставуваше космичка врска, а на библиските страници космосот, еден негов дел, веќе беше објаснет при создавањето на светот, Пенчо Перуника се разочара во птицата...» (116).

Раскршувањето на синцирот на приказната секогаш го подразбира кристализирањето на фрагментот. Онака како што Јаневски носталгично копнее по раскажувањето кое секогаш ја задржува својата приказна, така тој верува и во историјата како фактор на одржувањето на животот. Во својот последен роман, тој сепак не може да ја скрие носталгијата по кохеренција додека стои исправен и соочен со ироничната субверзија на фрагментите или исечоците кои ја изложуваат и откриваат немоќта на човекот да се «носи» со стварноста во нејзината хаотичност и отвореност. Неговата верба во затвореното единство на системите кои незапирливо се апсорбирани од потенцијалното и ризично изобилство од хаотични турбуленции, неговото соочување со нивната бесконечност сосема ги релативизира целините. Останува дејството на асоцијациите кои се интересни, кои не се убави, кои се можеби привлечни, како што тоа го забележувал уште Фридрих Шлегел и убедувањето дека уметноста која останува им е препуштена на читателите. Според Јаневски, тие се единствениот и последен чинител на кого му е препуштена иднината на прераскажувањето и иднината на интерпретирањето. Стварноста и уметноста во таа последна точка остануваат да живеат за читателите и постојат за да упатат на напорите за отворање на простори на смисла во опкружувањето од бесмисла, насилство и апсурд.

Наспроти соочувањето со трауматичните искуства на неговата и наша современост од почетокот на дваесет и првиот век, Славко Јаневски останува доследен на една практика на раскажување која секогаш ја респектирала моќта, а не немоќта на раскажувачите да обликуаат смисла, поредок и свет.

Во фрагмент од неговиот последен роман, овие становишта се тематизираат најнепосредно со упатување кон митската прасостојба на доживување на единството одржувано во епохите кои следат преку функцијата на преданијата како наративи кои соопштуваат и воспоставуваат смисла:

«Да се вратиме за миг кон преданието или кон стварноста во некое минато од почетокот на раскажувањето, време кога се славело пролетното будење на змиите. Од појавата на првата библиска змија до некое друго време, многу поблиску до нас, отровниците се спровирале низ фантазијата и имале моќ да влијаат на човечкиот живот и на неговата судбина. Може да се претпостави дека она што го

измислувал некој моќен ум било прифаќано од лековерните како вистина, како напореден живот со нивниот живот. Помеѓу преданијата и катадневноста се губела границата, каква и да била; за некои Кукулинци се мешале и станувале едно. Сонот и јавето создавале легура на човечкото духовно опстојување. Дококу ова бегло објаснување не звучи убедливо, треба да се има предвид едно: ако не денес, тогаш во минатото, и троа понатаму, преданијата биле дел од животот. Поучувале, тешеле и предупредувале. Овде и насекаде. Срцата на континентите ги отчукувале своите тајни. Срцето на овој Балкански полуостров исто така. Матниот порој на стравот се ширел и ги ронел бреговите на спокојството, сеедно што на тие брегови про’ртувало понекогаш семето на проодните надежи. Грч, тоа било второто име на животот» (103–104).

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел (1979). За поетиката. Скопје: Македонска книга, с. 30–31.
- Biti Vladimir (1994). Upletanje nerečenog. Zagreb: Matica hrvatska, с. 100.
- Carr David (1986). Time, Narrative, History. Bloomington: Indiana University Press, с. 97.
- Certau Michel de. On the Oppositional Practice of Everyday Life. *Social Text*. 1980. No 3, pp. 3–43.
- Mink Louis (1987). Historical Understanding. Ithaca: Cornell University Press, p. 201.
- Schütz Alfred, Luckmann Thomas (1973). The Structures of the Life-World. Northwestern Univ. Press. P. 19, 63.
- Sloterdijk Peter (1992). Doći na svijet dospjeti u jezik. Zagreb: Neklada MD, pp. 20–38.
- Solar Milivoj (1980). Ideja i priča, Zagreb: Znanje, с. 43.
- White Hayden (1978) *Tropics of Discourse*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, p. 83.

Информации за авторот:

Славика Србиновска,
професор
PhD, MA
филологическиот факултет «Блаже Конески»
Универзитет Свв. Кирила и Методија
(Скопје, Македонија)

Slavica Srbinovska,
Professor
PhD, MA
Faculty of Philology «Blaze Koneski»
University Ss. Cyril and Methodius
(Скопје, Македонија)

srbinovskas@gmail.com